

Христина Ярославівна СОЛОВІЙ

кандидат економічних наук,
асистент кафедри економіки підприємства та інвестицій,
Національний університет «Львівська політехніка»

Сергій Семенович САТАЛКІН

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки,
Національний університет «Львівська політехніка»

Зоряна Ігорівна КОЗАР

Національний університет «Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, м. Львів, 79013, Україна
E-mail: dmxrystja1@rambler.ru

**СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА СПОСОБИ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Соловій, Х. Я. Сучасний стан, проблеми та способи активізації інноваційної діяльності вітчизняних підприємств [Текст] / Христина Ярославівна Соловій, Сергій Семенович Саталкін, Зоряна Ігорівна Козар // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2014. – Том 15. – № 3. – С. 185-190. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Проаналізовано інноваційну діяльність вітчизняних підприємств, виділено чинники, що зумовлюють їх низьку інноваційну активність та розроблено рекомендації щодо її підвищення. Запропоновано для ефективного здійснення інноваційної діяльності запровадити систему страхування цієї діяльності, а саме – створити механізм зовнішнього, внутрішнього страхування та компенсації можливих ризиків інноваційної діяльності. До зовнішнього страхового механізму рекомендовано зарахувати соціально-інтеграційну систему, яка б об'єднувала державу, страхові та фінансові компанії, науково-дослідні інститути, підприємства, а до внутрішнього – біржі праці, страхові компанії, державу, підприємство.

Ключові слова: інноваційна активність; механізм страхування; інноваційні ризики; мотиваційні заходи; додаткове страхування внесків.

Кристина Ярославовна СОЛОВІЙ

Сергей Семенович САТАЛКИН

Зоряна Игоревна КОЗАР

**СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, ПРОБЛЕМЫ И СПОСОБЫ АКТИВИЗАЦИИ
ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ**

Аннотация

Проанализирована инновационная деятельность отечественных предприятий, выделены факторы, обуславливающие их низкую инновационную активность, и разработаны рекомендации по ее повышению. Предложено для эффективного осуществления инновационной деятельности ввести систему страхования этой деятельности, а именно – создать механизм внешнего, внутреннего страхования и компенсации возможных рисков инновационной деятельности. К внешнему страховому механизму рекомендуется отнести социально-интеграционную систему, которая бы объединила государство, страховые и финансовые компании, научно-исследовательские институты, предприятия, а к внутреннему – биржи труда, страховые компании, государство, предприятие.

Ключевые слова: *инновационная активность; механизм страхования; инновационные риски; мотивационные мероприятия; дополнительное страхование вкладов.*

Khrystyna Yaroslavivna SOLOVIJ

PhD in Economics,
Assistant of Department of Economics of Enterprise and Investments,
Lviv Polytechnic National University

Serhiy Semenovych SATALKIN

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Theoretical and Applied Economics,
Lviv Polytechnic National University

Zoryana Ihorivna KOZAR

Department of Marketing and Logistics,
Lviv Polytechnic National University
S. Bandera str., 12, Lviv, 79013, Ukraine

**CURRENT STATE, PROBLEMS AND MEANS OF ACTIVATION OF INNOVATION ACTIVITY
OF DOMESTIC ENTERPRISES**

Abstract

Innovation activity of domestic enterprises has been analyzed. Factors that determine their low innovation activity have been singled out. The recommendations as to its increase have been developed. For effective carrying out of innovation activity it has been suggested to introduce a system for insurance of such activity, namely to create a mechanism of external and internal insurance and compensation of possible risks of innovation activity. It has been suggested to consider a social and integration system as external insurance mechanism, which would combine state, insurance and financial companies, scientific research institutes, enterprises; an internal insurance mechanism would combine employment exchanges, insurance companies, state, enterprise.

Keywords: *innovation activity; insurance mechanism; innovation risks; motivation measures; additional insurance of deposits.*

JEL classification: M490

Вступ

На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин дедалі важливішого значення набуває високий рівень інноваційного потенціалу вітчизняних підприємств, прогресивність застосовуваних ними технологій, їх ефективність. Однак прискорене формування інноваційного потенціалу вітчизняних підприємств гальмується багатьма чинниками, основними з яких є: недостатні обсяги інвестицій, недосконалість законодавчої бази у сфері інновацій, значний ризик та відсутність пільгового режиму для здійснення інноваційної діяльності.

За таких умов виникає гостра потреба в пошуку ефективних заходів активізації інноваційної діяльності вітчизняних підприємств, які нададуть можливість відтворити їх інноваційний потенціал, тим самим забезпечити високий рівень конкурентоспроможності.

У науковій літературі дослідженню інноваційної діяльності присвячені праці багатьох відомих зарубіжних та українських економістів. Зокрема питання інноваційного розвитку економіки загалом висвітлювали М. В. Гаман, Л. І. Федулова; інноваційного розвитку підприємства – І. В. Алексєєв, М. В. Йохна, В. В. Козик, О. Є. Кузьмін, Й. М. Петрович, М. В. Стадник; інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку – Л. О. Коваленко, М. І. Крупка, А. Я. Кузнєцова, О. О. Лапко, С. В. Онишко; проблеми оптимізації джерел фінансування інноваційної діяльності розглядали О. А. Біловодська, О. О. Мезенцева, Р. В. Тульчинський; екологічні аспекти інноваційного розвитку – С. М. Ілляшенко, О. В. Прокопенко; формування та функціонування інноваційної інфраструктури розглядали Л. Антонюк, С. Архієреєва, І. Дерід, О. Козьменко, Н. Рудь та інші. Незважаючи на численні дослідження, не вирішеними залишаються питання активізації інноваційної діяльності підприємства, зокрема підвищення інноваційної активності і сприйнятливості його працівників.

Цілі статті:

1. Дослідити інноваційну діяльність вітчизняних підприємств;

2. З'ясувати причини низького обсягу виробництва інноваційної продукції вітчизняними підприємствами;

3. Сформулювати заходи підвищення інноваційної активності вітчизняних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження

Стан інноваційної діяльності в Україні значною кількістю експертів-науковців трактується як кризовий і такий, «що не відповідає сучасному рівню розвитку інноваційних процесів в країнах, для яких інноваційний розвиток є ключовим вектором економічної стратегії» [1].

Дослідження щодо інноваційного шляху розвитку України показують, що за останні роки рівень інноваційної активності підприємств суттєво знижується. Так у 2010 році інноваційною діяльністю у промисловості України займалося 13,8 % від їх загальної кількості, тоді як у 2007 році -14,2 %, у 2002 році – близько 15 %, а у 2000 році 18 % [2, с. 323].

Для порівняння у США питома вага підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, у 2010 році становила 78 %, Японії – 73 %, Німеччині – 69 %, у середньому по Євросоюзу – 53 % [3, с. 7].

Про низьку інноваційну активність підприємств свідчать показники обсягів реалізованої інноваційної продукції в Україні. У загальному обсязі промислової продукції лише 3,8 % мають ознаки інновацій (у Євросоюзі – 75 %). Крім цього, спостерігається безупинне зниження рівня наукомісткості вітчизняної продукції. Як наслідок, вітчизняна продукція стає дедалі менш конкурентоспроможною, а в експорті збільшується частка мінеральної сировини і продукції первинної переробки [4].

Спостерігається тенденція до скорочення кількості підприємств, що займалися впровадженням нововведень на промислових підприємствах протягом 2000–2010 років. Зокрема, у 2010 році промисловими підприємствами України було освоєно виробництво 2 408 видів нової продукції, що майже у 5 разів менше, ніж у 1995 році (11 472 види нової продукції), у 6 разів менше, ніж у 2000 році (15 323 види нової продукції) та у дев'ять разів менше, ніж у 2002 році, коли було створено 22 847 видів інноваційної продукції. Протягом 2008–2010 років відбулося збільшення кількості підприємств, що впроваджували інновації: 810 підприємств у 2005 році, 1 160 підприємств у 2008 році, 1 180 – у 2009 році, 1 217 – у 2010 році, проте реалізували інноваційну продукцію у 2010 році лише 964 підприємства, що на 58 підприємств менше, ніж у 2005 році (1 022 підприємства) [2, с. 325].

Аналізуючи динаміку інвестицій на впровадження нововведень, слід зауважити тенденцію до щорічного збільшення витрат на інновації у 2005–2008 рр., коли витрати досягли найвищого показника – 11,9 млрд грн. Проте у 2010 році обсяг фінансування інноваційної діяльності в промисловості зменшився на 67% та становив 8,0 млрд грн. Зокрема, обсяг витрат на дослідження та розробки становлять 12 % від вказаної суми, що на 2,7 % менше, ніж у 2000 році (15,1 % від загальної суми 1 760,1 млн грн) і на 1,7 % більше, ніж у 2009 році (10,7 % від загальної суми 7 949,9 млн грн). Збільшення витрат у 2010 році відбувається за рахунок придбання машин, обладнання та зовнішніх НДР на суму 5,3 млрд грн, що становить 66,8 % від загальної суми витрат на нововведення, а саме: на зовнішні науково-дослідні роботи витратили 177,9 млн грн, на придбання інших зовнішніх знань – 141,6 млн грн, на закупівлю машин, обладнання та програмного забезпечення – 5 051,7 млн грн. Усі ці витрати створюють додаткове фінансове навантаження для підприємств [2, с. 321].

Джерелом фінансування технологічних інновацій у 2010 році, згідно з даними Державного комітету статистики, на 59% були власні кошти підприємств. Позитивною тенденцією у 2010 році, порівняно з 2009 роком, стало збільшення обсягів фінансування інноваційної діяльності за рахунок іноземних інвесторів у 1,5 рази і склало 30 %, а частка коштів, виділених державним бюджетом на вказані цілі у 2010 році, – лише 1,1 %, що свідчить про відсутність належної підтримки інноваційної діяльності з боку держави [5].

Отже, тенденції інноваційної діяльності останніх років засвідчують наявність значних проблем та низький рівень розвитку інноваційної діяльності в Україні, що залежить від рівня управління на рівні країни загалом, на рівні окремих галузей та на рівні конкретного підприємства [2, с. 324].

Керуючись метою отримання прибутку у короткостроковій перспективі, власники підприємств більше зацікавлені використовувати дешеву робочу силу і експлуатацію енерговитратного устаткування, аніж упроваджувати у виробничий процес дорогі нововведення [5]. Зазвичай інноваційна діяльність супроводжується значним ступенем ризику і за статистикою лише 10 % упроваджуваних розробок мають комерційний успіх. Зарубіжні дослідники наводять різні оцінки ступеня неуспіху інновацій. За результатами європейських досліджень близько 80% нових споживчих товарів в упакуванні стають неконкурентоспроможними. Згідно з американськими оцінками ймовірність успіху нововведень на ринках розвинених країн оцінюється, в крайньому випадку, як один шанс із двох. Близько 33 % нових промислових товарів зазнають поразки на стадії виходу на ринок [6].

Поєднання трьох факторів – високої ризикованості розробки та реалізації інноваційних ідей, сприятливих умов для використання дешевої робочої сили, застарілих виробничих технологій і техніки, створюють умови для відхилення на вітчизняних підприємствах 80-90 % усіх запропонованих персоналом інноваційних ідей [7].

У 2010 році у виробництві використано на 5,2 % раціоналізаторських пропозицій менше, ніж у 2009

році, у 2008 році – на 4,8 % менше, ніж у 2007 році [8]. Такі показники спричиненні низьким рівнем матеріального заохочення працівників, невисокими обсягами фінансування НДДКР на підприємствах, недосконалою системою реєстрації раціоналізаторських пропозицій, низькими темпами оновлення матеріально-технічної бази підприємств [5].

Результати аналізу діяльності низки вітчизняних підприємств (ПАТ «Городоцький механічний завод», ТзОВ «Озон», корпорація «Еколан», ПАТ «Дрогобицький завод автомобільних кранів», ЗАТ «Завод комунального транспорту», ТК «Львівський Автонавантажувач», ТзОВ «Яблуневий дар», ВАТ «Городоцька швейна фабрика», ПАТ «Сумський завод «Насосенергомаш»», ТОВ «Бадер Україна», ПрАТ «Львівський лікєро-горілочний завод» та ін.) засвідчили, що більшість інноваційних проєктів приймаються до розгляду інтуїтивно, з опертям на власний досвід (20 %), ефективність проєкту розраховують за показниками «індекс дохідності», «термін окупності», «чиста теперішня вартість», «внутрішня норма дохідності» (65 %). Не враховується взаємозв'язок інноваційних програм і проєктів між собою (75 %) і з стратегією розвитку підприємства (89 %), в основному виконуються проєкти на замовлення (49 %) чи з огляду на можливості підприємства (31%), а не в результаті оцінки потреб ринку та з урахуванням стратегічного напрямку розвитку підприємств [9].

Отже, найважливішими факторами, що стримують інноваційну діяльність вітчизняних підприємств, є значний ступінь ризику, який супроводжує інноваційну діяльність та відсутність достатніх джерел фінансування, які спричинені:

- інвестиційною непривабливістю країни чи регіону (неефективність державного регулювання; нерозвиненість ринкової інфраструктури; відсутність дієвої системи правового регулювання; відсутність оптимального рівня податкового навантаження тощо);
- неефективністю управління на вітчизняних підприємствах (низькокваліфікований персонал, неспроможність керівників оцінити нові технології, недостатня компетентність управлінського персоналу у сфері стратегічного управління; недостатня мотивація персоналу; неврахування пропозиції знизу при підготовці відповідальних управлінських рішень; високий рівень нестабільності зовнішнього середовища; прагнення керівників до отримання швидких прибутків; відсутність досвіду використання методик стратегічного планування у сфері інновацій; низький рівень контролю над стратегічно важливими показниками тощо) [9].

Основною причиною низького рівня інноваційної активності з боку підприємств є те, що у нас ще не склалася необхідна культура виробничих відносин і спостерігається недостатнє розуміння необхідності здійснення інноваційної діяльності працівниками підприємства, тобто морально-психологічний клімат підприємства перешкоджає формуванню і втіленню інноваційних проєктів. Тому для ефективного функціонування вітчизняних підприємств у динамічному середовищі доцільним є впровадження сучасних форм стимулювання персоналу, що вимагає використання на підприємствах систем управління, які дозволять пов'язати необхідні для підприємства результати із системою необхідних для працівників винагород і сприятимуть зацікавленості до змін, зменшивши можливий опір.

Отже, низька інноваційна активність вітчизняних підприємств зумовлена бездіяльністю держави загалом та підприємства зокрема, що зумовлює необхідність формування спільних методів стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності на рівні «держава-підприємство».

Створення дієвої системи страхового захисту на рівні «держава-підприємство» є основою для забезпечення стабільної та ефективної інноваційної діяльності вітчизняних підприємств. Адже підприємці, які займаються інноваційною діяльністю, усвідомлюють, що ризик – це їх постійний супутник, а захистити себе і своє підприємство вони можуть за допомогою страхування. Тобто на сучасному етапі виникла необхідність у створенні ефективної системи захисту як фінансів держави, так й інтересів окремих громадян (працівників) та підприємства, що неможливо без розвиненого конкурентоспроможного страхового ринку.

Ризики, які супроводжують інноваційну діяльність, формують портфель ризиків інноваційного підприємства, під яким розуміється вірогідність виникнення непередбачених майнових (фінансових) або нефінансових втрат у ситуації невизначеності умов діяльності підприємства. До нефінансових можна зарахувати втрати часу, здоров'я тощо. Саме тому важливою умовою управління інноваційними ризиками на підприємстві є мінімізація пов'язаних з ними фінансових втрат та максимізація зацікавленості працівників до вживання заходів щодо цього зниження. Оскільки страхування виконує функцію відшкодування збитків, тим самим забезпечуючи зниження ймовірності настання різних несприятливих подій, то через механізм страхування відшкодовується значна частина збитків, які з'являються внаслідок випадкових подій несприятливого характеру.

До переваг страхування інноваційної діяльності вітчизняними підприємствами варто зарахувати: зниження невпевненості при фінансовому плануванні; залучення капіталу страховика для компенсації збитків інноваційної діяльності підприємства; скорочення витрат на управління ризиком шляхом використання досвіду (бажання) страхових експертів (для оцінки і безпосередньо управління ризиком) та працівників підприємства (для формування і втілення інноваційних проєктів).

Формування, становлення та розвиток страхового ринку в Україні безпосередньо пов'язані з ринковими перетвореннями усієї економіки, адже страховики як фінансові посередники відіграють

важливу роль у проведенні економічних реформ, а страхові процеси відображають усі реалії і тенденції розвитку вітчизняної економіки. Саме тому зростанню інноваційної активності вітчизняних підприємств сприятиме формування механізмів зовнішнього і внутрішнього страхування. До зовнішнього страхового механізму необхідно віднести державу, страхові та фінансові компанії, науково-дослідні інститути, підприємства, а до внутрішнього – біржі праці, страхові компанії, державу, підприємство.

Ефективність механізму зовнішнього страхування забезпечуватиме інноваційна політика держави, що насамперед повинна базуватися на створенні сприятливого інвестиційного клімату, в напрямку формування дієвих структур (сучасних соціально-інтеграційних систем, які б об'єднували підприємства, наукові та дослідні установи, фінансові та страхові компанії регіону) для реалізації інноваційної діяльності підприємств і налагодження ефективного механізму взаємодії між ними, тобто формування сприятливих умов для функціонування суб'єктів інноваційної діяльності.

Ефективність механізму внутрішнього страхування забезпечуватиме інноваційна політика підприємства, яка повинна базуватися на створенні сприятливого клімату інноваційної активності працівників і підтриманні ефективності сформованого на рівні держави механізму взаємодії суб'єктів інноваційної діяльності.

Отже, посиленої уваги вимагають проблеми зменшення рівня інноваційних ризиків, що можливо завдяки ефективній системі страхування і компенсації можливих ризиків інноваційної діяльності, а також додатковому страхуванню внесків у здійснення інноваційної діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень

В Україні за роки незалежності через непослідовність у проведенні та низьку ефективність науково-технічної та інноваційної політики спостерігаються тенденції до закріплення технологічного відставання від розвинених країн світу і, як наслідок, зниження конкурентоспроможності економіки нашої країни, гальмування розвитку високотехнологічних галузей, зменшення кількості інноваційно активних підприємств, зниження якості робочої сили.

До основних чинників, які обумовлюють недостатній розвиток інноваційної діяльності, можна зарахувати недосконалість законодавства в частині державного стимулювання інноваційної діяльності; високий економічний ризик залучення інвестицій; відсутність попиту на інноваційну вітчизняну продукцію на внутрішньому і зовнішньому ринках; низький рівень інноваційної активності працівників підприємства тощо.

З метою активізації інноваційної діяльності в Україні необхідно зосередити зусилля на створенні її розгалуженої законодавчої і нормативно-правової бази, яка забезпечувала б широкі можливості для юридичних і фізичних осіб здійснювати і підтримувати інноваційну діяльність незалежно від базових державних замовлень.

На державному рівні слід модернізувати систему прямої підтримки інноваційних процесів за допомогою механізмів податкової і грошово-кредитної політик, запровадити дієвий страховий режим здійснення інноваційної діяльності, а на рівні підприємства – сформувати систему підтримки інноваційної активності за допомогою мотиваційних заходів.

Отже, подальшої уваги потребує питання створення механізмів зовнішнього, внутрішнього страхування і компенсації можливих ризиків інноваційної діяльності та додаткове страхування внесків у здійснення інноваційної діяльності. Для успішної реалізації такої перспективи необхідно розробити системний механізм взаємодії держави із корпоративним сектором економіки, який містив би інституційні, організаційні, фінансово-економічні та соціальні важелі, спрямовані на забезпечення стимулюючого середовища розвитку інноваційної діяльності вітчизняних підприємств.

Список літератури

1. Фатенок-Ткачук, А. О. Деякі аспекти обліку інноваційної діяльності [Електронний ресурс] / А. О. Фатенок-Ткачук, В. М. Пронь. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ekon/2010_29_1/statti/12.htm.
2. Статистичний щорічник України за 2010 рік [Текст]. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2011. – 559 с.
3. Синікова, О. М. Планування інноваційної діяльності на підприємствах залізничного транспорту [Текст] : автореф. дис. ... канд. ... екон. наук : 08. 00. 04 / О. М. Синікова. – Х., 2011. – 275 с.
4. Дідух, Д. М. Проблеми розвитку інноваційної діяльності підприємств в Україні та шляхи їх вирішення [Текст] / Д. М. Дідух // Вісн. Житомир. нац. агрокол. ун-ту. – 2011. – № 1 (28), т. 2. – С. 255–264.
5. Соловій, Х. Я. Формування та використання збалансованих систем показників інноваційної діяльності підприємств [Текст] : дис. ... канд. екон. наук / Х. Я. Соловій. – Л., 2012.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
7. Шилова, Л. І. Оцінка стану і перспективи підвищення інноваційної активності персоналу підприємства [Електронний ресурс] / Л. І. Шилова, Є. О. Самара. – Режим доступу: ea.donntu.edu.ua.

-
8. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>;
 9. Соловій, Х. Я. Формування та використання збалансованих систем показників інноваційної діяльності підприємств [Текст] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08. 00. 04 / Х. Я. Соловій. – Л., 2013 – 25 с.

References

1. Fatenok -Tkachuk, A. (2010). *Some aspects of accounting innovation activities*. Retrieved April 15, 2014, from http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ekon/2010_29_1/statti/12.htm.
2. *Statistical Yearbook of Ukraine for 2010 (2011)*. Kyiv : LLC "August Trade".
3. Synikova, O. M. (2011). *Planning innovation in enterprises of railway vehicles*. Kharkiv.
4. Didukh, D. (2011). *Problems of innovation activity in Ukraine and Solutions*. Bulletin Zhytomyr. nat. ahroekol. University, 1 (28), 255-264.
5. Soloviy, H. J. (2012). *Formation and use of balanced scorecards innovation of enterprises*. Lviv.
6. *Great Dictionary of the modern Ukrainian language*. (2004). Kyiv : Irpin: WTF "Perun".
7. Shilov, L. Samara, E. (n.d.). *Assessment of and prospects for increasing innovation activity personnel* Retrieved April 15, 2014, from ea.donntu.edu.ua.
8. *Official website of the State Statistics Committee of Ukraine (2014)*. Retrieved April 15, 2014, from <http://www.ukrstat.gov.ua>;
9. Soloviy, H. J. (2013). *Formation and use of balanced scorecards innovation of enterprises*.

Стаття надійшла до редакції 28.03.2014 р.